

Meryem sûresinde söz konusu edilen bazı peygamberler de ilâhî nimete mazhar kılınmakla nitelendirilir (19/41-58). Hz. Muhammed ise bizzat nimet olarak anılmıştır (en-Nahl 16/83; krş. İbnü'l-Cevzî, s. 597-598). Peygamberlerden başka kendilerine nimet verilenler siddîklar, şehidler ve sâlihler olup Allah'a ve resulüne itaat edenlerin de bunlarla birlikte mükâfatlandırılacağı beyan edilir (en-Nisâ 4/69).

Nimet kavramı çeşitli hadis rivayetlerinde de Kur'an'daki kullanımına paralel biçimde yer almıştır. Wensinck'in *el-Mu'cem*'inde nimet kavramına yapılan atıflar altı sütunu bulmaktadır (VI, 491-496). Buhârî'nin naklettiği bir rivayete göre ("Meğâzî", 8) Abdullah b. Abbas, "Allah'ın nimetini nankörlükle karşılayan ve sonunda kavimlerini helâke sürükleyenleri görmedin mi?" meâlindeki âyetle (İbrâhîm 14/28) yer alan nimet kelimesiyle Hz. Muhammed'in kastedildiğini söylemiştir. Muhtelif hadislerde Allah'ın dünya hayatı için lutfettiği nimetlerin kadrinin bilinmesi, nankör davranılmaması ve sahip olunan imkânların ebedî hayatın kazanılması yolunda harcanmasının önemi üzerinde durulur (ayrıca bk. İN'ÂM). Kur'an'da, Rahmân sûresinde otuz bir defa tekrarlanan "âlâ" kelimesi başta olmak üzere nimet mânasına gelen veya ona yakın bir muhteva taşıyan fazl, ihsan, sevap, rızık, lutf gibi kelimelerde de çokça tekrarlanır.

Kelâma ve tefsire dair eserlerde Allah-insan münasebetleri bağlamında nimet verenin verilen nezdinde teşekkür hakkının bulunduğu ilkesine sık sık temas edilir. Buradaki nimet kul için iki açıdan büyük önem taşır. Bunlardan biri genellikle insan psikolojisine hâkim olan, içinde bulunduğu nimetten gafil olma sınırını aşıp şahsiyet kazanması ve yaşama sevinci taşımasıdır. İkincisi nimeti veren tanıyıp O'nunla ruhî-mânevî iletişim kurmasıdır. Mâtürîdî, "Allah'ın size lutfettiği nimeti, öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti unutmayın" meâlindeki âyetin (el-Bakara 2/231) tefsirinde buradaki nimetin büyük nimetlerden biri olan Hz. Muhammed'den başka "İslâm dini ve ahkâmı ya da Allah'ın insanlara lutfettiği bütün nimetler" mânasına gelebileceğini belirtir, ardından da ilâhî nimetlerin üç gruba ayrıldığını söyler. Birincisi İslâmiyet olup korunarak devam ettirilmesi gerekir; ikincisi özel nimetler olup şükürü icap ettirir; üçüncüsü diğer bütün nimetler olup tevhid inancını doğurur (*Te'vilâtü'l-Kur'an*, II, 77).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "n'am" md.; *et-Ta'rifât*, "Ni'met" md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 500; Wensinck, *el-Mu'cem*, VI, 491-496; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "n'am", "ely" md.leri; Buhârî, "Meğâzî", 8; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu), İstanbul 2005, II, 77; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 597-599.

FATMA CANDAN GÜNAYDIN

Nİ'METULLAH el-CEZÂİRÎ

(نعمة الله الجزائري)

Seyyid Ni'metullah b. Abdillâh
b. Muhammed el-Müsevî
el-Hüseynî el-Cezâirî et-Tüsterî
(ö. 1112/1701)

Şii âlimi.

1050 (1640) yılında İran'ın güneybatısında yer alan Tüster (Şüster) şehri yakınlarındaki Sıbâğiye köyünde doğdu. Cezâirî nisbesini doğduğu yerin Basra körfezindeki adalar bölgesinde (cezâir) bulunması sebebiyle aldığı anlaşılmaktadır. Soy yendinci imam Mûsâ el-Kâzım'a ulaşır. Hayatının kırk yılına yakın bölümünü o dönemde kaleme aldığı *el-Envârü'n-nu'mâniyye* adlı eserinin sonunda anlatır (IV, 302-326). Buna göre ilk eğitimine köyündeki okulda başladı. Ardından çevredeki Kârûn ve Huveyze'ye giderek öğrenimini ilerletti. 1061'de (1651) Şiraz'da Mansûriyye Medresesi'ne girdi. Burada kaldığı dokuz yıl içerisinde çeşitli hocalardan ders aldı. Ardından İsfahan'a geçerek Erfauddin en-Nâinî, Hüseyin b. Cemâleddin el-Hânsârî ve Allâme el-Horasânî gibi âlimlerin derslerine katıldı. Burada Muhammed Bâkır el-Meclisî ile tanıştı. Ondan dört yıl kadar kelâm ve hadis okudu. Meclisî'nin, Şiâ'nın en büyük hadis koleksiyonu sayılan *Biḥârü'l-envâr*'ının hazırlanmasına önemli katkılarda bulundu. Bu arada İsfahan'da yeni kurulan medreseye hoca tayin edildi ve sekiz yıl burada ders verdi. 1110 (1698) yılında İsfahan'dan ayrılıp Cezayir bölgesine geldi, burada telif çalışmalarını aralıksız sürdürdü. Çeşitli dönemlerde Necef, Meşhed, Sâmerrâ, Kâzımeyn gibi merkezlere ziyarette bulundu. Aralarında Mahmûd el-Meymendî, Ali b. Hüseyin b. Muhyiddin el-Hemedânî, Muhammed b. Yûsuf b. Ali'nin de bulunduğu çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Cezâirî Tüster'de vefat etti.

Ni'metullah el-Cezâirî daha çok fıkıh ve hadislerle meşgul olmuş, özellikle imamlardan nakledilen rivayetlerin incelenmesi ve şerhedilmesi konusunda derinleşmiştir. İmâmiyye fıkının iki temel ekolünün teşkil

eden Ahbâriyye ve Usûliyye'den ilkinen mensup olmakla birlikte diğer ekol mensuplarına karşı eleştirilerinde ölçülü davranmış, iki tarafın birbirini zaman zaman dalâlete nisbet etmesini doğru bulmadığını belirtmiştir. Ahbârî ekolünün temel fikrine uyararak teşrî alanında kelâm, mantık gibi akfî delillere dayalı her türlü yardımcı unsuru reddeden müellif Usûlîler'in öne çıkardığı re'y, kıyas ve istihsan gibi kaidelele itibar edilemeyeceğini, ancak imamlar tarafından ortaya konulan usuller ve genel kurallara göre hüküm verilebileceğini ifade etmiştir. Bu çerçevede önemli tartışma konularından birini teşkil eden, Usûlîler'in bir müctehidin vefatından sonra onun icthadlarının geçerli olmayacağı şeklindeki yaklaşımlarına karşı çıkmıştır. Ona göre naslara dayanılarak yapılan icthadlar zan değil hakikat konumunda bulunduğundan şahısların vefatıyla hükmünü yitirmez. Diğer taraftan müellif kelâm konularında akfî temellendirmelerden ziyade imamlardan nakledilen rivayetleri öne çıkaran bir yöntem izlemiş, bu arada tasavvufa karşı çıkmış, tabiat bilimleri ile ilgili tartışmalarda yine rivayetler çerçevesinde görüşler ortaya koymuştur (ilmî kişiliği için bk. Hânsârî, VIII, 150, 152-159; Uyar, s. 232-237).

Eserleri. 1. *el-Cevâhirü'l-ğavâli*. İbn Ebû Cumhûr'un hadislerle ilgili '*Avâli'l-le'âli'l-aziziyye* adlı eserinin şerhidir (Âgâ Büzûrg-i Tahrânî, V, 273-274). 2. *el-Envârü'n-nu'mâniyye*. İmamlardan nakledilen rivayetler çerçevesinde inanç konularını ele alan bir çalışmadır. İlki taşbaskı olmak üzere (Tahrân 1271) birçok defa basılmıştır (Tahrân 1280, 1316, 1319; Tebriz 1301, 1338 hş.; Beyrut 1404/1984). 3. *Ğâyetü'l-merrâm*. Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin *Tehzîbü'l-aḥkâm*'ına dair sekiz ciltlik şerhtir. Müellifin Tûsî'nin aynı eserine yazdığı *Maḥşûdû'l-enâm* isimli şerhinden sonra kaleme alınmıştır (a.g.e., XXII, 113-114). 4. *Maḥşûdû'l-enâm fî şerhi Tehzîbi'l-aḥkâm*. Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin eserine yapılan on iki ciltlik şerhtir (a.g.e., a.y.). Tahrânî'ye göre bazı kaynaklarda müellife atfedilen *el-Buḥârü'z-zâhire* bu şerhin diğer bir adı olmalıdır (a.g.e., III, 50). 5. *Keşfü'l-esrâr fî şerhi'l-İstibşâr*. Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin eserine dair üç ciltlik bir şerhtir (a.g.e., XVIII, 17). 6. *Kışaşü'l-enbiyâ' (en-Nûrû'l-mübîn, en-Nûrû'l-mübîn fî kışaşü'l-enbiyâ' ve'l-mürselin)*. Önsözde kaydedildiğine göre müellifin, on iki imam hakkındaki *Riyâzü'l-ibrâr* adlı eserinin ardından onu tamamlayıcı bir çalışma olmak üzere peygamberleri âyet ve hadislerde geçen kıs-

saları ile ele alan bir çalışmasıdır (Necef 1355, 1374; Beyrut 1417/1997; Beyrut, ts.). 7. *Menba'u'l-hayât*. Vefat etmiş bir müctehidi taklit etmenin cevâzına dairdir (Bağdat 1384/1929). 8. *Nûrû'l-envâr*. Dördüncü imam Zeynelâbidin'e izâfe edilen dua mecmuası *eş-Şâhîfetü's-Seccâdiyye*'nin şerhi olup Mîr Dâmâd'ın *Hâşiyetü's-Şâhîfetü's-Seccâdiyye*'si ile birlikte basılmıştır (Tahran 1317; Tebriz, ts.; Muhammed b. Hüseyin el-Ca'bî'nin *Hadikatü'l-hilâliyye*'si ile birlikte Tahran 1317). 9. *Hâşiyetü'l-Câmî*. İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sine Abdurrahman-ı Câmî'nin *el-Fevâ'idü'z-zîyâ'iyye* adıyla yazdığı, ancak daha çok şârihinin lakabıyla tanınan şerhin hâşiyesi olup birçok defa basılmıştır (Tahran 1268, 1277, 1293; Tebriz 1280, 1296). 10. *Zehrû'r-rebî'*. Müellifin kendi oğlunu kaybetmesi üzerine kaleme aldığı eser çeşitli zorluklara karşı insana teselli kaynaklarını göstermeyi amaçlamaktadır (Tahran 1292, 1298; nşr. Muhammed Kâzım el-Kütübî, Necef 1954, 1956; müellifin eserleri hakkında ayrıca bk. Tebrîzî, III, 113-115).

BİBLİYOGRAFYA :

Nî'metullah el-Cezâirî, *el-Envârü'n-nu'mânîyye*, Beyrut 1404/1984, IV, 302-326; ayrıca bk. M. Ali el-Kâdî et-Tabâtabâî'nin önsözü, I, s. c-1; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Bağdat 1385/1965, II, 336; İbn Usfûr el-Bahrânî, *Lû'lü'tü'l-bahreyn* (nşr. M. Sâdık Bahrülülüm), Beyrut 1406/1986, s. 111; Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ' ve hîyâzü'l-fuzalâ'* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, V, 253-256; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, VIII, 150-159; Mirza Muhammed b. Süleyman et-Tünükâbûnî, *Kıssaü'l-ulemâ'*, Tahran 1396, s. 336-353; Browne, *LHP*, IV, 161-167, 361-367; Hânâbâ Müşâr, *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Çâpi-yi 'Arabî*, Tahran 1344 hş., s. 101, 276, 285, 309, 507, 664, 913, 969, 970; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz, ts. (Çaphâne-i Şafak), III, 113-115; Âgâ Büzürg-ı Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşârifî's-Şî'a*, Beyrut 1430/1983, II, 369; III, 50; V, 273-274; XIII, 375; XVI, 18; XVII, 8; XVIII, 17; XXII, 113-114; Mazlum Uyar, *İmâmîyye Şîasî'nda Düşünce Ekolleri: Ahbârîlik*, İstanbul 2000, s. 232-237; Bahâüddin Hürremşâhî, "Zehrû'r-rebî'", *DMT*, VIII, 554-556.

İLYAS ÜZÜM

Nİ'METULLAH b. HABİBULLAH

(نعمت الله بن حبيب الله)

(ö. 1024/1615 [?])

Târîh-i Hân-ı Cihân adlı
eseriyle tanınan
Bâbürlü vak'anüvis.

Bâbürlü Sultanı Ekber Şah'ın otuz beş yıl kadar hizmetinde bulunan Habîbullah Herevî'nin oğludur. Bâbürlü kumandanlarından olup *Bâbürnâme*'yi Farsça'ya ter-

cüme eden Abdürrahim Hân-ı Hânân'ın özel kütüphanecisi iken 1005 (1597) yılında Cihangir'in hizmetine girdi ve 1018'e (1609) kadar onun vak'anüvisliğini yaptıktan sonra kumandanlarından Hân-ı Cihân Lûdî'nin hizmetine geçti. Onun teşvikiyle 1021'de (1612) Malkapûr'da yazmaya başladığı *Târîh-i Hân-ı Cihân* adlı Farsça eserini Zilhicce 1021'de (Şubat 1613) tamamladı.

Târîh-i Hân-ı Cihân bir Afgan tarihi olup bir mukaddime, yedi bölüm (bab) ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Geleneksel anlayış çizgisinde Hz. Âdem'le başlayan eserde Delhi Sultanı Behlûl-ı Lûdî, Şîr Şah Sur ve Hân-ı Cihân Lûdî'nin hayatları geniş biçimde ele alınmıştır. Son bölümler Afgan kabilelerinin nesepleri ve Cihangir'in saltanatı hakkındadır. Hâtime'de tanınmış pek çok Afganlı meşayihin biyografileri bulunmaktadır. Ekber Şah'ın vefatı, Cihangir'in tahta çıkışı, Şehzade Hüsrev'in taht için isyan etmesi gibi olayların görgü şahidi olan müellif *Târîh-i Taberî*, *Târîh-i Güzide*, *Ekbarnâme* ve *Târîh-i Nizâm-şâhî* gibi eserlerin yanı sıra Bâbürlü belgelerine dayanarak hadiseleri kronolojik sırayla verir, siyasî olayları ve devlet adamları arasındaki ilişkileri anlatır. Özellikle Afgan tarihi hakkında sıkça atıfta bulunulan eserde yer alan ve zaman içinde çok tartışılan bir iddiaya göre Afganlı Peştunlar Benî İsrâîl'e dayanmaktadır. Müellifin bu hususta öne sürdüğü açıklamalar günümüzde artık kabul görmemekle birlikte XX. yüzyıla kadar çok tekrar edilmiştir. Eserin muhtasar nüshası aynı zamanda *Maḥzen-i Afğânî* olarak da bilinir. Ancak her iki kitabın aynı eser mi yoksa değişik iki eser mi olduğu hususunda farklı görüşler mevcuttur. Meselâ Elliot bunları aynı eser olduğunu söylerken İmâmüddin iki ayrı kitap olarak kabul eder. Her iki nüsha arasındaki en belirgin fark, *Maḥzen-i Afğânî*'de Hân-ı Cihân Lûdî'nin hatıratı ve Cihangir hakkında bilgi bulunmamasıdır. *Târîh-i Hân-ı Cihân*'in bazı bölümlerini Elliot – Dowson İngilizce'ye çevirerek neşretmiştir (*History of India as Told by its own Historians*, V, 67-116). *Maḥzen-i Afğânî* ise Bern Dorn tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (*History of the Afghans, Translated from the Persian of Neamat Ullah*, London 1829-1936). Bu çalışmayı daha sonra N. B. Roy gözden geçirerek bazı tashihlerle birlikte yeniden yayımlamıştır (*Makhzan-i-Afghani, Niamatullah's History of the Afghans*, Santiniketan 1958). *Târîh-i Hân-ı Cihân* Muhammed Beşir Hüseyin tarafından Urduca'ya

tercüme edilmiştir (*Târîh-i Hân-ı Cihânî ve Maḥzan-i Afğânî*, Lahor 1978).

BİBLİYOGRAFYA :

The History of India (ed. H. M. Elliot – J. Dowson), London 1873, V, 67-116; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 210, 212; III, 903; *Tarih-i Khân Jahani wa Makhzan-i Afghani* (ed. S. M. Imamuddin), Dhaka 1960; M. Gholam Rasul, *The Origin and Development of Muslim Historiography*, Lahore 1968, s. 105-106; Storey, *Persian Literature*, I, 393-395; II, 1209-1214; E. Berthels, "Nî'mat Allâh b. Ḥabîb Allâh Harawî", *EI²* (İng.), VIII, 44.

AZMÎ ÖZCAN

Nİ'METULLAH KİŞVERÎ

(نعمت الله كشوری)

XV. yüzyılın sonu ile
XVI. yüzyılın başlarında yaşayan
Âzerî şairi.

Sâm Mirza tezkiresinde Kîşverî mahlasıyla kaydedilip Kazvinli olduğu ve çok sayıda şiirinin bulunduğu belirtilen sanatkarla M. Ali Terbiyet'in *Dânişmendân-ı Âzer-bâyçân* adlı eserinde Türkçe ve Farsça şiirlerinin yer aldığı bir divanı olduğunu bildirdiği, Güney Azerbaycan'ın Karadağ bölgesindeki Dîlmekân (Dilmeğan) ilçesinde bulunan Ni'metullah Kîşverî Dîlmekânî'nin aynı kişi olup olmadığını tesbit etmek mümkün değildir. Elde Türkçe ve Farsça şiirleri bulunan Kîşverî'nin, birkaç bölgesinde Dilman (Dilmeğan) adlı şehir veya köy bulunan Azerbaycan'da doğduğu tahmin edilmektedir. Kîşverî'nin şair olarak tanınmasından sonra Akkoyunlu Sultanı Yâkub'un saltanatı zamanında (1478-1490) Tebriz'e gidip Habîbî, Hatâî, Ahmedî gibi şairlerle birlikte onun sarayında kaldığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Ancak Sultan Yâkub'a sürekli kasideler yazmak zorunda kalması üzerine şair saraydan ayrılarak şiirlerinde bir üstat olarak andığı Ali Şîr Nevâî'nin yanına Semerkant'a gitmiştir. Ondan iltifat görmesine rağmen yaşının ilerlemesi ve gurbet sıkıntısı yüzünden Sultan Yâkub'un ölümünün ardından Tebriz'e dönüp birkaç yıl sonra burada vefat etmiştir. Tebriz'e dönüşünden sonra maddî sıkıntılar çektiği ve eski günlerini özlediği şiirlerinden belli olmaktadır.

Ali Şîr Nevâî ve Nesimî'nin etkisi altında kalan Kîşverî'nin şiirlerinde Çağatay Türkçesi'nin özellikleri görülmektedir. Şiirlerinin çoğu âşıkane olup tasavvufî manzumeleri azdır. Çoğu Türkçe şiirlerden meydana gelen Türkçe-Farsça divanında gazel, kaside, rubâî, muhammes, kıta ve dörtlükler halinde güzel şiirler vardır. Bu şiir-